

ANTALYA'DA SERBEST CUMHURİYET FIRKASI'NIN FAALİYETLERİ

Muhammet GÜÇLÜ

A. Serbest Cumhuriyet Fırkası

Türkiye Cumhuriyetinin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, 17 Kasım 1924 tarihinde kuruldu¹. Fırka genelde doğu illerinde ve büyük şehirlerde teşkilatlandı. 3 Haziran 1925 tarihinde kapatılan fırkanın², Antalya şubesi açılmadı.

Ülkenin ikinci muhalefet partisi olan Serbest Cumhuriyet Fırka (SCF), Mustafa Kemal Paşa'nın teşvik ve desteği ile Paris Büyükelçisi Ali Fethi Bey (Okyar) tarafından 12 Ağustos 1930 tarihinde kuruldu³. Bu fırkanın kuruluş aşamasında Yalova'da bulunan Dr. Reşit Galip Bey, yeni bir muhalefet fırkasının kurulmasını mevcut idarenin çığırından çıkmasına bağlamaktadır⁴.

11 Haziran 1930 tarihinde tren ile İstanbul'a giden M. Kemal Paşa, yanındakilere "Memleketin murakabesiz kaldığını, mutlaka ikinci bir fırkanın kurulmasının lüzumlu olduğunu" söyledi⁵. Bu beyanattan bir süre sonra 22 Temmuz 1930 tarihinde A. Fethi Bey'in izinli olarak İstanbul'a gelmesi, Reiscumhur'a yeni fırka konusundaki fikrini uygulama imkânı sağladı. Ali Fethi Bey, Yalova'da dinlenen Reiscumhur'u ziyareti sırasında yeni bir fırkanın kurulması konusu gündeme geldi. Çünkü Mustafa Kemal Paşa'ya göre ülkenin siyasi durumu aşağı yukarı bir

¹ Erdoğan Teziç, *100 Soruda siyasi Partiler*, İstanbul, 1976, s.237-238.

² T.Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*, İstanbul, 1952, s. 613-614.

³ *Ayın Tarihi*, C:22-23, s. 75-78, s. 6581, Haziran-Eylül 1930.

⁴ Ahmet Şevket Elman, *Dr.Reşit Galip Bey*, 2. Kitap, Ankara, 1955, s. 300.

⁵ Tekin Erer, *Türkiye'de Parti Kavgaaları*, C:1, İstanbul, 1963, s. 47.

diktatörlük manzarası arz ediyordu.

Rize mebusu Fuat Bey (Bulca)'in yeni fırka hakkındaki uyarısına rağmen Ali Fethi Bey, Başvekil İsmet Paşa'nın da desteğini alarak yeni fırkayı kurmaya karar verdi⁶.

Mustafa Kemal Paşa'nın isteği ile Mehmet Asım Bey, Serbest Fırka hakkında *Vakit* gazetesinde ilk makaleyi yazarken⁷, bazı mebuslar ve kızkardeşi Makbule Hanım da fırkaya girdi. Fırkanın merkez ocağı reisi Ali Fethi Bey (Gümüşhane), Umumi katibi Mehmet Nuri Bey (Kütahya), muhasibi Tahsin Bey (Erzurum), azaları Mehmet Emin Bey (Şebinkarahisar), Nakıyyettin Bey (Elâziz), Reşit Galip Bey (Aydın), İbrahim Bey (Kütahya), Refik İsmail Bey (Sinop), Süreyya Paşa (İstanbul), Senih Bey (Bursa), Ali Haydar Bey (İstanbul), Ahmet Bey (Kars) idi. Ayrıca merkez üyesi olmayıp Serbest Fırka'lı olan Talat Bey (Ankara) ile Rasim Bey (Bilecik) gibi mebuslar vardı.

Fırka'yı İstanbul'da İsmail Hakkı Bey (Baltacıoğlu), İzmir'de Ekrem Hayri Bey (Üstündağ), Aydın'da Adnan Bey (Menderes)⁸ ve Antalya'da Burhanettin Bey (Onat)⁹ teşkilatlandırdı. Ahmet Bey (Ağaoğlu) tarafından 8 bölüm, 60 madde olarak hazırlanan fırka programı, 27 Ağustos 1930 tarihinde yayınlandı¹⁰. Buna göre fırka Cumhuriyetçi, milliyetçi, laiklik esaslarına bağlı¹¹, liberal ekonomi taraftarı¹² ve

⁶ Fethi Okyar, *Serbest Cumhuriyet Fırkası-Nasıl Doğdu? Nasıl Feshedildi?* Haz: Nermin Kırdar, İstanbul, 1987, s. 12-14.

⁷ *Vakit*, 9 Ağustos 1930.

⁸ Mete Tuncay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Ankara, 1981, s. 257-261; Fethi Okyar, *a.g.e.*, 36-41; Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, 2. bs., İstanbul, 1969, s.80; Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, İstanbul, 1979, s. 175.

⁹ A.Şevket Elman, *a.g.e.*, s. 298-301.

¹⁰ Çetin Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, 8. yy., 1982, s.92.

¹¹ Feridun Kandemir, *Serbest Fırka nasıl Kuruldu? Nasıl Kapatıldı? Siyasi Dargınlıklar*, C:4, İstanbul, 1955, s. 72.

¹² Çetin Yetkin, *a.g.e.*, s.147.

yabancı sermayeye açık idi¹³.

1930 yılında meydana gelen kuraklık tarım ürünlerinin rekoltesini düşürürken, Dünya İktisadi Buhranı'nın etkisi de fiatları düşürdü. Halk bu durumdan hükümeti sorumlu tutuyordu. Fethi Bey ise konuşmaları ile halkın dertlerine tercüman olduğu için, fırkası onlar tarafından tasvib edildi¹⁴. Ancak Fethi Bey'in İzmir seyahati ve Belediye seçimlerindeki olaylar yüzünden SCF ile CHF arası iyice açılırken, Mustafa Kemal Paşa da kurucusu olduğu fırka lehine tarafsızlığını bozdu. Bu durumu gören Fethi Bey, Serbest Fırka'yı feshetme kararı aldı¹⁵.

TBMM'nin 16 Kasım 1930 tarihli toplantısında CHF'lı mebuslar, SCF'luları Mustafa Kemal Paşa'ya karşı mücadele açmakla suçlamaları filizlenmiş olan fırkayı kapatma fikrini daha da kuvvetlendirdi. Aynı günün gecesi toplanan şerbest Fırka'lılar fırkayı kapatma kararını hazırlayıp, Reiscumhur'un da tasvibini aldıktan sonra¹⁶ fesih kararını Dahiliye vekaletine, İstanbul Valiliğine ve fırka teşkilatına resmen bildirdiler (17 Kasım 1930).

B-Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Antalya Şubesi

SCF'nın Yalova'da kurulma çabaları sürerken, Milli mücadele döneminden beri Antalya'da doktorluk yapan, hatta Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk Ocağı, dispanserini açarak, Antalyalıları İtalyan hastahanesinin etkisinden kurtaran Dr. Burhanettin (Onat)Bey¹⁷, 1930 yılı yaz ayında dinlenmek amacıyla İstanbul'a gidip, Büyükkada'ya yerleşti. Bir

¹³ *Vakit*, 31 Ağustos 1930; *Hizmet*, 31 Ağustos 1930.

¹⁴ Abdi İpekçi, "Atatürk'ün Demokrasi Tecrübeleri II", *Milliyet*, 28 Kasım 1961; Süreyya İlmen, *Dört Ay Yaşamış olan Zavallı Serbest Fırka*, İstanbul, 1951, s.37.

¹⁵ Çetin Yetkin, *a.g.e.*, s. 217.

¹⁶ Ahmet Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.90 vd.; Abdi İpekçi, *İnönü Atatürk'ü Anlatıyor*, İstanbul, 1968, s.28.

¹⁷ Dr.Burhanettin Bey aslen Rodos'ludur.

günlüğüne hemşehrisi ve sınıf arkadaşı olan Dr. Reşit Galip Bey'i ziyaret için Yalova'ya gitti. Bu sırada Dr. Burhanettin Bey ile Dr. Reşit Galip Bey'i bir arada gören Reisicumhurluk Başkâtibi Tevfik Bey, Burhanettin Bey'in Yalova'da olduğunu Mustafa Kemal Paşa'ya haber verdi. Reisicumhur'da Tevfik Bey aracılığı ile onu akşam yemeğine davet etti.

M.Kemal Paşa, Burhanettin Bey'i 6-12 Mart 1930 tarihli Antalya gezisinden tanıyordu¹⁸. Çünkü bu gezi sırasında, Antalya Vilayet Meclisi Dr. Burhanettin Bey'i Reisicumhur'a mihmandar tayin etmişti. Dr. Reşit Galip Bey, gezi sırasında M.Kemal Paşa'ya yakın arkadaşı olduğu için Dr. Burhanettin Bey'i tanıttı. Böylece Reisicumhur ile Dr. Burhanettin Bey arasında bir yakınlık meydana geldi. Akşam yemeğinde Dr. Burhanettin Bey'e bir çok iltifatta bulunan M.Kemal Paşa, daha önce Dr. Reşit Galip Bey'in yaptığı gibi SCF'ya girmesi için teklifte bulundu. Dr. Burhanettin Bey ise "Mesleğini yapmasının yararlı olacağını ileri sürerek", kabul etmek istemedi. Ancak Dr. Reşit Galip Bey ve M.Kemal Paşa'nın yoğun baskısı sonunda, Serbest Cumhuriyet Fırka'ya girmeyi kabul etmek zorunda kaldı. Bu duruma en çok sofrada bulunan Ali Fethi Bey sevindi. Böylece Dr. Burhanettin Bey, bir anda kendisini SCF'nın içinde buldu¹⁹.

12 Ağustos 1930 tarihinde SCF resmen kurulduktan sonra Antalya'ya gelen, Dr. Burhanettin Bey, gayri resmi olarak faaliyete başladı. SCF'nın Antalya Şubesinin bu durumu, Ekim 1930 Belediye seçimleri²⁰ gündeme gelene kadar sürdü. M.Kemal Paşa'nın isteği ile SCF Belediye seçimlerine iştiraki kararlaştırılınca; Antalya şubesi resmen vilayete başvurarak, bir haftada teşkilatlandı²¹.

Ancak SCF Antalya Şubesi, seçim faaliyetini daha önce

¹⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın Antalya'ya gelişleri hakkında Bkz: *Antalya İl Yıllığı 1973*, s. 1-2; Hüseyin Çimrin, *Antalya Folkloru*, Antalya 1984, s.49-54.

¹⁹ Ahmet Şevket Elman, *Dr. Reşit Galip Bey*, s. 298-301.

²⁰ Türkiye genelinde 502 merkezde Beledie seçimi yapılmakta olup, seçime 3 milyon seçmen iştirak edecektir.

²¹ Mahmut Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)- Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara, 1930, s. 296.

başlatmıştı. Resmîyet kazanan serbest fırkalılar bir büyük miting yaptılar. Bu mitingde konuşan İl Başkanı Dr. Burhanettin Bey; “Hükümet böyle cennet gibi yerleri bırakıyor da, ıssız çöllere şimendifer yapmaktadır. İstermisiniz ki sizin kollarınızdan rayları, kemiklerinizden traversleri yapılarak buraya şimendifer yapılsın”²² diyerek, hükümetin demiryolu politikasını eleştirdi. Dr. Burhanettin Bey’in bu eleştirisi çok yerindedir. Çünkü hükümet yetkilileri ve CHF Antalya Mebusu Rasih Efendi, Antalya’ya her gelişlerinde tren ve demiryolundan söz etmelerine rağmen günümüze kadar, şehre bu imkân sağlanamamıştır²³.

Seçim propogandasını daha da çarpıcı şekle getiren SCF’lular, Mustafa Kemal Paşa ile Fethi Bey’in resimlerini yanyana bir broşüre bastırarak, altına SCF yazdırmışlardır. Bu davranışları ile Reiscumhur’un da SCF’yi desteklediğini ima etmişlerdir. Esnaflar bu resimleri iş yerlerine asmışlardır. SCF’lı bir şahıs, Fethi Bey’in resmini görmediği dükkândan alışveriş etmemiştir²⁴. Yavaş yavaş Antalya halkı SCF’lı ve CHF’lı diye ikiye ayrılmaya başladı. Bu ayrılış bir tanrı selamını vermemeye, kahveleri ve yolları ayırmaya kadar vardı²⁵.

²² *Ayin Tarihi*: C:23-24, S:79-81, s. 6686, B.Teşrin-B.Kanun 1930.

²³ Antalya’ya demir yolunun gelmemesinde 925 m. rakımlı Çubuk boğazının teşkil ettiği tabii engel olduğu gibi bazı olumsuz düşüncelerin de payı olduğu kanaatindeyiz. Antalya mebusu Rasih Efendi (Kaplan), tarihî bir idarî merkez olan Antalya’nın il merkezliğini Köprü çayından doğuya kaydırmak istiyordu. Bu amaçla Manavgat sahillerine bir liman inşa edip, Antalya limanını söndürmek arzusunda idi. Ayrıca Konya-Beyşehir-Akseki istikametindeki Kesikbeli yolunu faaliyete geçirmek amacıyla, kendisi ile Antalya’ya gelen bütün yetkilileri Burdur üzerinden Antalya’ya değil de, Kesikbeli yolundan Antalya’ya getirmiştir. Demir yolu ile ilgili bir başka engel ise; Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak’ın güneydeki imar faaliyetlerine karşı çıkmasıydı. Çünkü Çakmak “Eğer biz Antalya-Burdur arasına demir yolu yaparsak, Antalya için can atan İtalyanlara hizmet etmiş oluruz. Çünkü İtalyanlar demir yolunu kullanarak hızla iç bölgelere gider” diye düşünüyordu. Bütün bu olumsuzluklar 25 milyon lira değerindeki Antalya’nın demiryolu projesini iptal ettirmiştir. *ATSO*, Antalya Sohbetleri, No:3, 23.7.1992, Konuşan: Tarık Akıltopu, Antalya, 1918, Mimar.

²⁴ *TBMM. ZC*, D:3, i:4, Celse:2, C:22, s. 38, 15.11.1930.

²⁵ Tarık Buğra, *Yağmur Beklerken*, Ankara, 1990; Ege’nin küçük bir kasabasında

Özellikle Antalya'nın Şarampol Semtinde SCF çok taraftar bulmuştur. Bu semt 1910 yılında Girit'ten gelen göçmenlerin yerleştirilmesi ile "Osmaniye" adı altında kuruldu²⁶. İki fırka seçim propagandalarını sürdürürken, bir yanda da seçim ile ilgili düzenlemeler yapıyordu.

1927 yılı nüfus sayımına göre şehirde 33 mahallede 8924 erkek ve 8711 kadın olmak üzere toplam 17635 kişi yaşıyordu²⁷. Şehir halkının 1674 kişisi 18-25 yaş arasında olup aza seçebilir, 25 yaş üzerinde olan 8920 kişi ise hem aza seçebilir hem de seçilebilir nitelikte idi²⁸. İntihap (seçim) Encümenini oluşturmak için 33 mahalleden 2'şer üye seçildi. Toplam 66 üyeden 16 tanesi SCF'lı idi. Bu üyeler arasından 7 seçim şubesi için 35 üye seçildi. Bunların da 7 tanesi SCF'lı idi. SCF temsilcilerinden biri 3., biri 4., biri 5., ikisi 6. ve diğer ikisi de 7. seçim şubesinde görevlendirildi. Ancak en önemli şubeler olan I. ve II. şubelerde SCF'lılar görev alamadılar. Ayrıca 3 Eylül 1930 tarihinde üyeler toplantıya çağrılarak 8 kişilik, Antalya İntihap Encümeni oluşturuldu. Belediye Reisi Ali Galip Bey'in başkanlığında yapılan Encümen toplantısına Karizade Mehmet Bey²⁹ ve Komisyoncu Hasan Bey³⁰ katılmayınca; yerlerine Moralı Derviş Efendi ve Karakaşzade Hüsnü Bey ile 6 yedek üye kura ile belirlendi.

Encümen 9 Eylül 1930'da toplanarak 17 mahallenin, 13 Eylül'de ise 16 mahallenin defterlerini tetkik etti. Bu inceleme esnasında 117 ismin kayd edilmediği ortaya çıktığı için defterlere eklendi. Daha sonra defterler 20-25 Eylül tarihleri arasında Belediye, Hükümet ve Kapıağzı mevkiinde askıya çıkarıldı³¹. Defterlerde kaydının olmadığı gerekçesiyle verilen 32

olanlar, öyle zannediyoruz ki bütün Anadolu kasabalarında olmuştur.

²⁶ *Ahenk*, 9 Eylül 1326/22 Eylül 1910.

²⁷ T.C.Baş.İst. Gen. Md., *1959 İstatistik Yıllığı*, Ankara, 1961, s. 40-41.

²⁸ *TBMM. ZC*, ic:5, Celse:3, C:22, s. 56, 15.11.1930.

²⁹ Bu sırada şehir dışında bulunmaktadır.

³⁰ Okuma yazma bilmemektedir.

³¹ *TBMM. ZC*, İC:5, Celse:3, C:22, s. 56, 15.11.1930.

dilekçeye ait 526 nüfus, Encümen tarafından dilekleri yerinde bulunarak kayd edildi. Ayrıca Zümrütova gazetesine bir ilân veren Seçim komisyonu, defterlerin asıldığı mevkileri ve seçimin 7 Ekim’de başlayıp tatil günü hariç 6 gün devam ederek, 13 Ekim’de biteceğini halka duyurdu³².

Seçim devam ederken müştekilerin yaptığı müdahalelerden bizar olan Encümen üyeleri 11 ekim 1930 tarihinde istifa edince, iki gün boyunca seçim yapılamadı. Daha sonra üyeler istifalarını geri aldılar. Ancak 7 seçim şubesi 1’e indirildi. Böylece oylarını kullanamayan bütün halkı, I.seçim şubesi olan merkez sandığında rey kullanmaya mecbur ettiler. Ayrıca komisyon iki günlük gecikmeyi gözönüne alarak seçimin bitiş tarihini 13 Ekim’den 18 Ekim’e kadar uzattı³³. Bu olaylarla ilgili olarak eski Antalya CHP mutemedi olan Avukat Edip Bey, 13 Ekim 1930 tarihli telgrafı ile SCF lideri Fethi Bey’e, Son Posta ve Yarın gazetelerine bilgi verdi³⁴.

Halk 14 Ekim 1930 tarihinde rey kullanmak için yoğun şekilde Belediye önüne gelince, sandık ihtiyaca cevap veremez hale geldi. Tabii olarak sandık başında bulunan CHF’lı üyeler kendi seçmenlerine öncelik tanıyınca, olaylar meydana geldi³⁵. Bu durumu SCF lideri A.Fethi Bey, CHF Antalya mebusu Rasih Efendi ve Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey’den ayrı ayrı dinleyelim.

SCF lideri Fethi Bey’e göre: Seçimin dördüncü günü Vali Faiz Bey, SCF idare heyetinden iki kişiyi Kaçarlızade Süleyman ve Ahmet Bey’leri ayrı ayrı evine çağırarak onlara “Ne pahasına olursa olsun intihabın Halk Fırkası lehine neticelenmesi için her çareye başvuracaklarını söyledi.” Yedi seçim şubesinin bire indirilmesi, önemli bir sıkışıklığa sebep oldu. Büyük bir halk kitlesi oy kullanmaya gelince polis müdürü, jandarma

³² Zümrütova, 17 Eylül 1930, No:279.

³³ Antalya, 14 Ekim 1930, No:1494/6.

³⁴ TBMM. ZC, İC:5, Celse:3, C:22, s. 52, 15.11.1930.

³⁵ Buna benzer bir olay, 150 haneli 1235 nüfuslu Serik ilçesinde meydana geldi. SCF’lı ve CHF’lı gruplar karşı karşıya gelip, münakaşaya başladılar. Kaymakam ve komutanın uyarısı büyük bir olay olmasını önledi.

bölüğü ve Vali halkı dağıtmak için çabaladılar. Bazı şahıslar Vali Bey'e "Bizim ne kabahatimiz var. Yedi gündür rey vermek için ayakta bekliyoruz" dediler. Akif isminde bir vatandaş daha da ileri giderek Vali Bey'in ayağına kapanarak "Bizi haklarımızdan mahrum etmeyin, biz kanuna muhalefet etmiyoruz, yalnız serbestçe reyimizi atmak istiyoruz" dedi. Bunlara rağmen halk Belediye önünde askerler tarafından dipçiklendi. Olay esnasında 20 kadar vatandaş yaralandı. Durumun vehametini anlayan Dr. Burhanettin Bey, "Şimdi bir kere dağılınız. Yarım saat sonra geliniz. Bu gün serbestçe reylerinizi kullanacaksınız" diyerek halkı dağıtmayı başardı. Ortalık sakinleşince başta Dr. Burhanettin Bey olmak üzere 200 vatandaş tutuklanarak, Müdde-i Umumîlikte muhakeme edildi. Tahkikat sonucu tutukluların hiç bir suçu olmadığı tesbit edilerek serbest kalmalarına karar verilmesine rağmen, vatandaşlar saatlerce bekletildi³⁶.

CHF Antalya mebusu Rasih Efendi'ye göre: SCF Antalya'da memleketi anarşiye, ihtilale; halkın ve memleketin dahili emniyetini tehlikeye sevk edecek bir propaganda yapmıştır. Toraman adlı sabıkalı bir kahveci Serbest Fırka adına, hükümet aleyhine sloganlar atmaktadır. SCF'lı Reşit Bey birkaç arkadaşı ile Cerrah Molla mevkiinden gelerek, seçim sandığına hücum etmişler. Ayrıca 40-50 kişilik SCF'lı bir grup sürekli sandık başında beklemektedir. Amaçları partileri lehine halkı etkilemek ve olay çıkartmaktır. SCF'lı Av. Yusuf Kemal Bey aza olmadığı halde sürekli sandık başında durdu. Bir grup SCF'lı ise Halk Fırkalı ve Meclis-i Umumi azası Hasan Bey'i yol ortasında dövdüler. Ayrıca SCF'lılar kendilerine oy vermeyenlere 5 lira para cezası keseceklerini ilân ettiler. Dr. Burhanettin Bey ise Valiye giderek "Karar verdim yarın hürriyet şehidi olacağım" demiştir. Olay günü yağma ederiz diyerek çarşığı kapattıran SCF'lılar, çarşının iki gün kapatılmasına sebep oldular. Belediye önünde 500-600 kişilik SCF'lılar polis ve jandarma ile çatışınca, 5-6 kişi öldü. Bu arada bir kısım aşırı SCF'lılar tutuklandı. Bunların suçu çarşığı kapatmak, yağma

³⁶ TBMM.ZC, D:3, İ:4, Celse:1, C:22, s. 21-22, 15.11.1930.

tehtidinde bulunmak, polis ve jandarmaya saldırmak olarak söylenebilir³⁷.

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey'e göre: "Halk grup grup rey atmak için belediyeye geldi. Bir gün önce ise Şeyh Sinan mahallesindeki SCF merkez binasında halk toplanarak üye Akif Bey ve idare heyeti reisi Dr. Burhanettin Bey'in tahrik edici nutuklarını dinlediler. Tehdit ederek esnafa dükkânları kapattırdılar. SCF'lılarda adeta 31 Mart'taki istek vardır. Serbest Fırkalılar belediyedeki seçim sandığını dışarı çıkarmak isteyince, heyet üyeleri korkudan kaçmaya başladılar. Vali Bey halka dağılın dediği halde dağılmamışlar, hatta sözünü kesmişlerdir. 52. Alay komutanı Miralay(Aybay) Celal Bey ise atılan taş, sopa ve sandalye ile başından yaralanmıştır. Bu sebeplerden dolayı müdahale oldu. Olaylar ise yaklaşık bir saat kadar sürdü"³⁸.

Yetkili ağızlardan anlaşıldığına göre CHP'nin seçim şubelerini bire indirip izdiham yaratması, SCF'nin taraftarlarını tahrik etmesi 14 Ekim 1930 tarihinde Antalya Belediyesi önünde meydana gelen olayların ana sebebi olarak görülebilir. Bu olay üzerine Dr. Burhanettin Bey, Kaçarlızade Süleyman Bey ve Ahmet Bey'in yanında daha bir çok vatandaş tutuklandı.

Antalya Belediyesi önünde meydana gelen olaylarla ilgili olarak³⁹ 17 Ekim 1930 tarihinde Cami-i Atik mahallesinden Abdullah oğlu Ahmet Dahiliye Vekâletine ve Reisicumhur'a; avukat Ali Rıza Bey 18 Ekim 1930 tarihinde Başvekâlete, Dahiliye, Adliye ve Milli Müdafaa Vekâletlerine; 19 Ekim 1930 tarihli 22 maddelik raporu ile Rağbetiye mahallesinden Akif Bey, Dahiliye vekâletine durumu aydınlatıcı bilgiler içeren telgraflar çektiler. Olaylardan haberdar olan Dahiliye Vekâleti müfettişleri duruma el koydular. 26 Ekim 1930 tarihinden itibaren evrakları incelemeye başladılar. Konu ile ilgili 26 adet belge düzenleyerek, vekâlete

³⁷ TBMM. ZC, D:3, İC:4, Celse:2, C:22, s. 36-39, 15.11.1930.

³⁸ TBMM. ZC, D:3, İC:5, Celse:3, C:22, s. 53, 15.11.1930; Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaşı ve Sonrası 1912-1922*, İstanbul, 1970, s.439.

³⁹ Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey'in 2 Ekim 1930 tarihinde TBMM'de verdiği bilgiye göre ülke genelinde 28 seçim merkezinden Belediye seçimleri ile ilgili şikayet alındı.

gönderdiler⁴⁰. Tutuklananlar yetkili mercilerce suçsuz bulunarak serbest bırakıldılar. Halk ise gergin bir şekilde rey vermeye devam etti.

Belediye seçiminin son günü olan 18 Ekim 1930 tarihinde Ak Hüseyin, rey vermiş halkı da yanıltarak, tekrar rey vermeleri için sandık başına getirip büyük bir izdiham yarattı. Böylece 1000'nin üzerinde vatandaşın rey vermesini engellemiş oldu⁴¹. Aynı gün sandıklar İntihap Encümeni azalarından Reis Ali Galip, Karakaşzade Hüsnü, Saitoğlu Mehmet Kaptan, Hacı Mustafazade Celal, Moralı Derviş, Kerimoğlu Ahmet Hakkı ve Çavuşzade Mehmet Ali Bey'lerin önünde açıldı. Sayım sonunda 9364 seçmenden 3234'ünün seçime katıldığı tesbit edildi. Bunların üç tanesinin reyi kurallara uygun kullanılmadığı gerekçesiyle kabul edilmedi. Geriye kalan 3231 geçerli reyden 1319 reyi Serbest Cumhuriyet Fırkası, 1912 reyi ise Cumhuriyet Halk Fırkası namzetleri aldı. Aradaki fark ise 593'dür⁴².

CHP namzedi en çok rey alanlar 1912'şer rey ile Dr. Münir, tüccar Ak Hüseyin, Hacı Muratzade Osman, Yozgatlızade Ali Rıza, Yörükzade Fuat, Karakaşzade Mehmet Kaptan, Hacı Ahmetzade Ali Rıza, Şekercizade Ali Refik, Kesikçizade Mehmet, Diş Doktoru Remzi, Seyfullah, Mühendis Hamdi, Kabadayızade Hüseyin, Hasan Basri, Caferzade Mehmet Kapan, Yüzbaşızade Adil, Hancızade Emin, Doşine Hasan, Kum Hasan, Şekerci Moralı Mustafa; 1901 rey ile Hacı Mustafazade Celal Bey'ler Belediye meclisi azalığına seçildiler. Ayrıca 1896 rey ile emekli kaymakam Celal Bey ve 1885 rey ile Cacı Veli Bey ile 21 kişi de yedek azalığa seçildi. Seçim ile ilgili tutanak aynı gün düzenlendi.

20 Ekim 1930 tarihinde 20 azanın iştiraki ile fevkaledede toplanan Belediye Meclisi, 17 rey ile Karakaşzade Hüsnü Bey'i belediye reisi seçti. Bu şekilde tutanak tanzim edilip, vilayete arz edildi⁴³.

⁴⁰ TBMM. ZC., İC:5, Celse:3, s.58-59.

⁴¹ 19.10.1930 tarihli Akif Bey'in Raporu, madde:12.

⁴² TBMM. ZC., İC:5, Celse:3, s.57.

⁴³ TBMM. ZC., İC:5, Celse:3, C:22 s.51-52, 15.11.1930.

Ülke genelinde 502 seçim merkezinden, 22 merkezde SCF'lılar başarılı oldu. SCF'nin başarılı olamadığı yerler arasında Antalya şehri de bulunuyordu. Bu sonuç geride bir çok olumsuzluk bıraktı. Aynı mahallede yaşayan insanlar birbiriyle adeta küs gibiydiler. Bu kırgınlıklar uzun süre devam etmiştir.

17 Kasım 1930 tarihinde SCF kendi kendini fesh edince; bir bahane uydurularak fırkanın Antalya reisi Dr. Burhanettin Bey ve 168 arkadaşı tutuklandı. Bunlar muhakeme edilmek üzere üç defa Denizli'ye götürüldü⁴⁴. Bu mahkemeler sonunda bütün Serbest Fırkalılar beraat etti.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan kısa bir süre sonra, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası ile çok partili hayata geçmeye çalıştı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası daha Antalya'da teşkilatlanmadan kapatıldı. SCF ise gayri resmi olarak ve M.Kemal Paşa'nın isteği ile Dr. Burhanettin Bey'in önderliğinde çalışmaya başladı. 1930 Belediye seçimleri sebebiyle resmîyet kazanan SCF, Cumhuriyet Halk Fırkası gibi seçim propagandasına başladı. Bu faaliyet daha ziyade kahve ve parti merkezindeki toplantılardan ibarettir.

14 Ekim 1930 tarihinde Belediye seçimleri nedeniyle Antalya'da bir saat süren olaylar oldu. Bazı olumsuz davranışlara rağmen devam eden Belediye seçimleri 18 Ekim 1930 tarihinde son buldu. Sayım neticesinde 3231 geçerli reyden 1912 rey alan CHF'dan Karakaşzade Hüsnü Bey, Antalya belediye reisliğine seçildi. Belediye meclis azalığına seçilen 23 kişi de CHF'lı idi. Bu seçim ile halk ilk defa farklı partilerden aday seçmenin zevkini yaşadı. Ayrıca 1930 yılı belediye seçimleri Türk demokrasisinin temel taşı olmuştur. 1946 ve 1950 yılı seçimleri ise bu temelin tecrübeleri ile gerçekleştirilmiştir.

⁴⁴ A. Şevket Elman, *a.g.e.*, s.303; Nurettin Adıson'a göre Denizli mahkemelerinde yargılananların sayısı 144'dür. Nurettin Adıson, "Belediye Başkanı Dr. Burhanettin Onat'a Cevabımız", *Yeşil Antalya*, 7 Şubat 1947.

